

ОСНОВИ НА ПСИХОЛОГИЯТА (1896)

Вилхелм Вунд

Превод от немски: Снежана Бойчева

GRUNDRISS DER PSYCHOLOGIE (1896)

Kapitel 13. Die Affecte

Wilhelm Wundt¹

<https://doi.org/10.46687/BFVP5950>

Translated from German by Snezhana Boycheva², Shumen University, Bulgaria

Глава XIII. Афектите

1. В съответствие с общия характер на психичното преживяване чувството никога не представлява трайно състояние. Следователно в психологическия анализ на едно комплексно чувство трябва винаги да имаме предвид, че то представя фиксирано моментно състояние. Тъй като това се постига толкова по-лесно, колкото по-постепенно и непрекъснато протичат психичните процеси, то и употребата на обозначението чувства се е наложила главно за относително по-бавно протичащи процеси, както и за такива, които, като например усещанията за ритъм, никога не надвишават определено средно ниво на интензивност в регулярното си протичане във времето. Когато обаче поредица от чувства протичат едновременно във времето и образуват взаимосвързан процес, отграничен от предходните и следващите процеси като своеобразна съвкупност, която като цяло оказва по-интензивно въздействие върху субекта, отколкото едно единствено чувство, то такъв процес наричаме *афект*.

Това понятие вече показва, че афектът се разграничава от чувството не толкова поради характера на специфичните субективни преживявания, а

---

¹ Wilhelm Maximilian Wundt (1832-1920) is a German physiologist, philosopher, and professor, known as one of the fathers of modern psychology. Wundt, who distinguished psychology as a science from philosophy and biology, was the first person ever to call himself a psychologist. His book *Grundriss Der Psychologie* (Outline of Psychology) was meant as a brief manual to supplement his lectures on Psychology. At the same time it aimed to give the wider circle of scientific scholars a systematic survey of the fundamentally important results and doctrines of modern psychology. Wundt concentrated on three areas of mental functioning: thoughts, images and feelings. Some of these areas are still studied in cognitive psychology today. On the basis of his work, he can be regarded as the founder of experimental psychology. The excerpt published here is taken from *Grundriss Der Psychologie*, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1896. <https://vlp.mpiwg-berlin.mpg.de/library/data/lit779>

² Snezhana Boycheva is a professor of German literature and culture at the Department of German Studies, Konstantin Preslavsky University of Shumen. Her research interests are in the field of modern German-language literature, the cultural history of German-speaking countries and intercultural communication. Email: sn.boycheva@shu.bg

по-скоро поради своите въздействия, вследствие своеобразната комбинация от определени чувства. По тази причина обаче също така не може да се постави рязка граница между чувство и афект. Всяко по-интензивно чувство се превръща в афект. Отделянето му от афекта става винаги въз основа на произволна изолация; а при тези чувства, които априори са обвързани с определен ход във времето, при усещанията за ритъм, тази изолация е напълно невъзможна. Следователно чувството за ритъм се отличава само с по-ниската интензивност на общия ефект върху субекта, на който „афектът“ дължи името си. Но дори и тази разлика е размита и ако чувствата, породени от впечатленията от ритъма, са малко по-интензивни, както обикновено се случва, когато ритъмът е съчетан със силно подбуждащи чувството усещания, тогава усещанията за ритъм напълно се превръщат в афекти. Ето защо ритъмът в музиката, както и в поезията, е важен инструмент за представяне на афекти и за предизвикване на такива у слушателя.

2. Езикът е дал имена на различните афекти, които, както названията на чувствата, означават не отделни индивидуални процеси, а родови понятия, всяко едно от които може да обхване набор от индивидуални емоционални състояния, комбинирани според определени общи характеристики. Афекти като радост, надежда, безпокойство, мъка, гняв и т.н. не само са придружени във всеки отделен случай от специфични представи, но тяхното емоционално съдържание, и дори техният ход, могат да варират по много различни начини. Колкото по-комплексен е един психичен процес, толкова по-специфичен е той в конкретния случай, следователно още по-малко вероятно е повторението на даден индивидуален афект в една и съща форма – за разлика от дадено индивидуално чувство. Следователно тези общи обозначения на афекта всъщност имат смисъл дотолкова, доколкото обобщават определени типични форми на проявление на сродни чувства.

3. Не всеки процес на взаимосвързани чувства обаче се нарича *афект* и като такъв той не винаги може да бъде включен в една от типичните форми, фиксирани от езика. Афектът също има характеристика на единно цяло, което се различава от комплексното чувство само по два маркера, а именно: че има определен ход във времето и че оказва по-интензивно действие и въздействие върху взаимовръзката в психичните процеси. Първият маркер се дължи на това, че в сравнение с отделното чувство афектът е процес от по-висша степен, който включва последователност от няколко чувства; а вторият – на увеличаването на действието, породено от съвместяването на чувства. С оглед на посочените белези афектът, въпреки цялото разнообразие от форми, показва определена закономерност на протичане. Той винаги започва с повече или по-малко интензивно първоначално усещане, което в зависимост от качеството и посоката си е типично за природата на този феномен, и това усещане възниква или като следствие от представа, породена от външно впечатление (*външна афективна възбуда*), или като следствие от психичен процес, породен от асоциативни и аперцептивни

условия (*вътрешна афективна възбуда*). Следва протичане на представи, придружено от съответни чувства – процес, който при отделните афекти показва характерни разлики според качеството на чувствата и според скоростта на протичане. Афектът завършва със заключително чувство, което остава след прехода на целия този процес към по-спокойно вътрешно състояние, и в това чувство афектът отшумява, освен ако веднага не премине в първоначално усещане на нов пристъп на афект. Последното се наблюдава особено често при афекти с интермитентно протичане (вж. по-долу 12.).

4. Засилването на ефектите, което може да се наблюдава в хода на афекта, се отнася не само до психическото съдържание на чувствата, които го съставят, но и до придружаващите ги странични въздействия върху физиката на човека. При отделните чувства те се ограничават до леки промени в сърдечната и дихателната инервация, които могат да бъдат установени само с помощта на точни графични методи и към които понякога се добавят мимически движения с умерено разпространение и сила (§ 7, 10). При афектите има съществена разлика. При тях посредством съвместяването и редуването на емоционални дразнения се увеличава не само въздействието върху сърцето, кръвоносните съдове и дишането, но винаги и по ясно разпознаваем начин се засягат външните двигателни органи, като първоначално се появяват по-силни движения на лицевите мускули, след това се включват тези на ръцете и цялото тяло (пантомимични движения), към които при по-силни афекти се добавят широко разпространени инервационни смущения като мускулни тремори, спазматични тремори на диафрагмата и на лицевите мускули, както и паралитично намаляване на мускулния тонус.

Поради факта, че са симптоматични за афектите, всички тези движения се наричат *изразителни движения*. По правило те се появяват напълно произволно, или рефлексивно, следвайки афективните възбуди, или под формата на импулсивни инстинктивни действия, произтичащи от емоционалните компоненти на афекта. Но те могат също така да бъдат модифицирани по най-различен начин чрез произволно засилване или потискане (инхибиране) на движенията или дори чрез умишлено извършване на такива движения, така че при изразителните движения да се задейства цялата гама от външни двигателни реакции.

5. Според техния симптоматичен характер изразителните движения могат да бъдат разделени на три групи:

1) Чисто интензивни симптоми – това са изразителни движения при по-силни афекти, изразяващи се при умерена интензивност на афекта в ускоряване на движенията, при много силни афектни състояния обаче във внезапно потискане или парализа на движението;

2) Изразяване на чувствата в качествено отношение – те се състоят в мимически движения, сред които доминират реакциите на мускулите

на устата, наподобяващи рефлексите след вкусване на сладко, кисело и горчиво. Сладкото изражение на лицето съответства на приятните афекти, киселото и горчивото – на неприятните, докато другите модификации на чувството, като възбуда и депресия, напрежение и неговото освобождаване, се изразяват в напрежението на мускулите на устата;

3) Изразяване на представи – те обикновено се състоят от пантомимични движения, с които или се посочват обектите на афекта (индикативни жестове), или чрез формата на движение се загатват обектите на афекта, както и свързаните с тях процеси (представящи жестове).

Тези три изразителни форми точно съответстват на психичните елементи на афекта: първата – на интензивността, втората – на качеството на чувството, третата – на съдържанието на представите. Съответно дадено изразително движение може да обедини трите форми на изразяване. Третата форма, тази на изразяване на представи, е от особено психологическо значение поради генетичната си връзка с езика.

6. Съпътстващите афектите явления, що се отнася до пулса и дишането, могат да бъдат три вида. Те се изразяват: 1) в непосредственото въздействие на чувствата, които изграждат афектите, например в удължаване на интервалите на пулса и съкращаването им при дишане при положителни емоционални състояния, в обратните промени при отрицателни емоционални състояния и т.н. (срв. § 7, 10 и сл.); но това важи единствено за относително „спокойни“ афекти, където отделните чувства са имали достатъчно време да се развият. В други случаи се наблюдават явления, които зависят не само от качеството на чувствата, а и най-вече от интензивността на инервационните ефекти, произтичащи от тяхното съвместяване. Такива ефекти на съвместяване могат да се състоят от: 2) повишена инервация, която възниква, когато отделните чувства не следват твърде бързо едно след друго поради нарастване на възбудата, предизвикано от тяхното съвместяване; тъй като в случая със сърцето повишената възбуда засяга предимно инхибиторните нерви, инервацията се изразява в забавен и ускорен пулс, като ударите на пулса обикновено са придружени от повишена инервация на лицевите и пантомимичните мускули – стенични афекти. Ако ходът на чувствата е много бурен или продължава необичайно дълго време в една и съща посока, ефектът от афекта е: 3) повече или по-малко разпространена парализа на сърдечната инервация и на тонуса на външните мускули, в някои случаи свързана със специфични нарушения на инервацията на отделни мускулни групи, особено на диафрагмата и лицевите мускули, работещи синергично с нея. Следващият симптом, произтичащ от парализата на регулаторните нерви на сърцето, е силно ускоряване на пулса със съответно ускоряване на дишането, като в същото време пулсът и дихателните движения отслабват и тонусът на външните мускули намалява до точка на паралитична релаксация – астенични афекти. И накрая, една последна разновидност, която обаче не може да доведе до установяването

на самостоятелен вид физически последствия от афекта, тъй като става въпрос само за модификации на явленията, характеризиращи стеничните и астеничните афекти, тя почива: 4) върху по-голямата или по-малка скорост, с която се извършва нарастването или потискането на инервацията – бързи и бавни афекти.

7. Както в естественото възникване, така и в изкуственото произвеждане на афекти, съпътстващите ги физически явления, освен симптоматичното им значение, притежават важното психологическо свойство на засилване на афекта. То се основава на факта, че възбуждащата или възпиращата инервация на определени мускулни области е придружена от вътрешни тактилни възприятия, с които са свързани сетивните усещания. В комбинация с останалото емоционално съдържание на афектите, те увеличават тяхната интензивност. Такива чувства възникват в резултат от функционирането на сърцето и дишането, както и на съдовата инервация само в случаите на силни афекти, при което те, разбира се, могат да станат още по-интензивни; от друга страна, дори при умерени афекти, състоянията на повишено или намалено напрежение на мимическите и пантомимните мускули оказват влияние върху емоционалното състояние, а оттам и върху афекта.

7а. По-старата психология, в съответствие с общата си тенденция към интелектуално тълкуване на психичните процеси, обикновено разглежда логическите размишления върху афектите като теория или дори като описание на самите афекти. Най-добрият пример за това е учението на Спиноза за афектите. Като трябва да добавим, че психологическите представи по това време са повлияни най-вече от етична гледна точка. Това е и основата за разграничението между *афект* и *страст*, под което се разбира господството на определени **инстинкти** над волята, предизвикано от трайни чувства и афекти. Кант променя тези дефиниции, виждайки своеобазията на афекта във внезапното възникване, а това на страстта – в превърналата се в навик посока на чувството. Всички тези разграничения обаче са отчасти с чисто практическо значение и следователно принадлежат изключително към областта на характерологията и на етиката, отчасти се отнасят до свойства от рода на белезите на интензивност и на протичане на афектите, които ще бъдат обсъдени по-долу (12). Следователно, от психологическа гледна точка страстите не са предмет на отделна научна област, която по някакъв начин може да бъде отграничена от учението за афектите. Съобразно тази методология, основаваща се главно на практико-психологически мотиви, изразителните движения, както и другите съпътстващи физиологични явления като пулс, дишане и съдова инервация привличат вниманието на учените, които започват да ги разглеждат, подобно на инервационните симптоми на чувствата, като важни инструменти в изследването на афектите. Но тези външни помощни средства никога не могат да заменят прякото наблюдение на самите психични процеси; те най-

много биха могли да фокусират вниманието. Такива свойства, резултат от обективното наблюдение, са по-специално гореспоменатото засилване на афектите посредством сетивните възприятия, непосредствено свързани с изразителните движения. Разбира се, ако К. Ланге и У. Джеймс са искали да видят в това съпътстващо явление изначалната причина за самите афекти, обявявайки ги за психични процеси, които редовно се задействат само от експресивните движения, то това парадоксално предположение би било несъстоятелно по три причини. Първо, най-важните външни симптоми на афектите се появяват само в момент, когато психическата природа на афекта вече е ясно разпознаваема: самият афект предшества онези инервационни ефекти, които тук се определят като негови причини. Второ, абсолютно невъзможно е разнообразието от психически афектни състояния да се вмести в сравнително простата схема на промени в инервацията: самите психични процеси са много по-богати като специфика в сравнение с разнообразието от техни форми на проявление. И накрая, трето, съпътстващите афектите явления от физически характер не се намират в постоянна връзка спрямо тяхното психологическо качество. Това се отнася за въздействието върху пулса и дишането, но също така например за пантомимичните изразителни движения. Афекти, които имат много различно, дори противоположно емоционално съдържание, могат при определени обстоятелства да принадлежат към същия клас по отношение на тези физически явления. Така например, и радостта, и гневът могат да са еднакво стенични афекти. Но радостта, придружена от изненада, може да приеме физическите характеристики на астеничен афект.

7б. Следователно в общите ефекти на инервацията, които доведоха до разграничаване на стенични, астенични, бързи и бавни афекти, не откриваме никакво отражение на емоционалното съдържание, а наблюдаваме единствено формалните свойства на силата и скоростта на протичане на чувствата. Това става ясно и от факта, че аналогични разлики в произволната инервация, съпътстващи различните афекти, могат да се предизвикат и с проста поредица от индиферентни впечатления, например посредством слуховото възприемане на ударите на метроном – а именно, в тази ситуация дишането проявява тенденция да се адаптира към по-голямата или по-малката скорост на ударите на метронома; с нарастването на скоростта дишането се учестява и определени фази на дишане обикновено съвпадат с определени удари на метронома. В същото време е очевидно, че възприемането на такъв неопределен ритъм не е напълно лишено от афекти: с увеличаване на скоростта на ударите човек първо има усещане за спокойствие, след това за стеничен, и накрая, с най-бързата прогресия, за астеничен афект. Но афектите в този експеримент имат, така да се каже, чисто формален характер: те показват голяма степен на неопределеност по отношение на съдържанието, която изчезва едва когато човек се вчувства в конкретен афект със същите формални свойства. Това става сравнително лесно и на това се базира голямата способност на впечатленията от ритъма

да описват и да подбуждат емоции. Всичко, което е необходимо за целта, е да се обърне внимание на емоционалното съдържание и на неговото качество, което музиката постига чрез звуковото съдържание на музикалната структура, за да се произведе по естествен път афект с всички негови компоненти.

7в. Ако инервационните ефекти на афектите са симптоматични помощни средства с многоизмерен характер, които сами по себе си нямат психологическа стойност, те все пак могат да придобият такава стойност, във връзка със самонаблюдението, регулирано по експериментален начин, а именно чрез използването им като помощно средство при контрола на експериментални самонаблюдения. Защото при афектите с особена сила важи правилото, че наблюдението на психичните процеси, които естествено протичат в автентична среда, е неадекватно. Първо, случайността не предоставя на психолога афектите точно в момента, когато той иска да ги анализира научно; и второ, особено в случаите на по-силни афекти, в основата на които стоят реални обстоятелства, ние сме най-малко способни да се самонаблюдаваме адекватно. Това ще ни се удаде много по-успешно, ако случайно попаднем в определена атмосфера, пораждаща афект. Тъй като обаче не е възможно да се измери до каква степен афектът, произведен субективно, съответства по интензивност и начин на протичане на афект от същия вид, произтичащ по обективни причини, то едновременното изследване на физическите ефекти представлява онзи необходим контрол, отнасящ се особено до ефектите на пулса и дишането, които най-малко се влияят от волята на човека. Защото при еднакво физиологично качество на афектите идентичността на съответните физически ефекти е доказателство за тъждеството на формалните им свойства, а интензивността на експресивните симптоми ни предоставя дори известна мярка за по-голямата или по-малка прилика между изкуствено произведените и естествените афекти.

8. При големия брой фактори, които се вземат предвид при изследването на афектите, психологическият анализ на техните отделни форми е още по-малко възможен, тъй като всяко от многобройните наименования обозначава само един клас в множеството специфични форми, като в рамките на последните наблюдаваме огромно разнообразие от безброй индивидуални случаи. Следователно, можем да говорим единствено за преглед на основните форми на афектите. Критериите, от които трябва да изходим тук, имат психологически характер, т.е. това са критерии, които произлизат непосредствено от свойствата на самите афекти, тъй като съпътстващите физически явления са само симптоми, и в същото време, както отбелязахме по-горе, често са нееднозначни.

Три критерия могат да се използват като основа за диференцирането на афектите: 1) качеството на чувствата, съставна част на афектите; 2) интензивността на тези чувства; 3) формата на протичане на афекта, която се обуславя от характера и от скоростта на промяната на чувствата.

9. Според качеството на чувствата могат да се установят първо някои базисни форми на афектите, които съответстват на основните направления на чувствата, които бяха разграничени по-рано (§ 7, 7). В съответствие с това бихме отграничили афекта на удоволствието и неудоволствието, възбуждащи и потискащи, напрегащи и освобождаващи афекти. В тази връзка обаче трябва да се има предвид, че поради по-сложния си характер афектите се явяват по-комплексни форми в сравнение с чувствата. Следователно, като цяло едно от участващите чувства може да бъде определено като основно за конкретен афект, към което впоследствие като вторични компоненти се присъединяват елементи от други чувства. По правило този вторичен характер на част от елементите се проявява и във факта, че в зависимост от различните условия могат да възникнат различни подформи на първичния афект. Така например, по своята същност радостта е афект на удоволствието; с интензивирането си обаче тя се превръща във възбуждащ, а ако чувството е прекалено силно, в потискащ афект.

Страданието е афект на неудоволствието с предимно депресиращ характер; но при малко по-голяма интензивност на чувствата то може да се превърне във възбуждащ афект, който отново да се върне към депресия при максимална скорост на протичане. В гнева преобладава много по-категорично възбуждащата емоция на неудоволствие, но когато чувството е силно, когато то премине в ярост, то също става депресиращо. Докато възбуждащото и потискащото качество постоянно се появяват само като вторични форми на афекти на удоволствие и неудоволствие, то чувствата на напрежение и освобождаване понякога се срещат като основни компоненти. Така, в случая на очакване чувството на вълнение, характерно за това състояние, е основното; с прехода към афект обаче бързо се установява чувство на недоволство или успокоение в зависимост от обстоятелствата. И последно, в случая на впечатленията от ритъм, редуването на чувствата на напрежение и освобождаване поражда приятни емоции, които в зависимост от естеството на ритъма са възбуждащи или потискащи – в този вариант обаче те могат да се смесват с чувства на недоволство или, особено при включване на други емоционални елементи (напр. звуци и хармония), чувството на недоволство може да доминира.

10. В езиковите обозначения на афектите е отразена основно тази качествена страна на чувството, а в нея – характеристиката на удоволствие или недоволствие. Понятията за това, формирани в езика, могат да бъдат класифицирани в три групи:

1) Обозначения на субективни афекти, които се диференцират главно според самото душевно състояние на човека. Тук се включват радост и страдание, а като подвидове на страданието, в които основна роля имат съответно потискащата, напрегащата или освобождаващата посока на чувствата, се явяват меланхолия, тъга, скръб, уплаха.

2) Обозначения на обективни афекти, свързани с външен обект: удоволствие и неудоволствие, а като подвидове на последното се посочват раздразнение, негодувание, гняв, ярост, които отново обединяват различни тенденции.

3) Обозначения на обективни афекти, свързани с външни събития, които предстоят в бъдеще: надежда и страх, а като модификации на последното – безпокойство и загриженост. Те са комбинации от напрегащи афекти с чувства на удоволствие и неудоволствие, както и интермитентно, едновременно с възбудителна или депримираща посока на чувствата.

Очевидно езикът е създал много по-голямо разнообразие от наименования за афектите на неудоволствието, отколкото за афектите на удоволствието. Това може да се дължи на действително по-голямото разнообразие от форми на афекти на неудоволствието, или на факта, че те в по-голяма степен привличат вниманието ни. Вероятно и двете причини са еднакво релевантни.

11. Според интензивността на чувствата различаваме слаби и силни афекти. Тези понятия, базиращи се на психичните свойства на чувствата, не се припокриват със стеничните и астеничните афекти, които се основават на съпътстващите физически явления, но отношението на психологическите към психофизичните категории зависи както от качеството, така и от степента на силата на чувствата. Така слабите и умерено силни афекти на удоволствието винаги са стенични, докато афектите на неудоволствието, траещи по-дълго във времето, стават астенични, дори ако са с малка интензивност, като например скръбта или безпокойството. И накрая, най-силните афекти, като ужас, страх, гняв, но също и прекомерна радост, са винаги астенични. Разграничаването въз основа на психическата сила на афектите като цяло е от второстепенно значение, още повече, че иначе идентични афекти не само протичат с различна интензивност, но могат и да променят интензивността си в хода на протичането. Но тъй като, в съответствие с гореспоменатия принцип на усилване на афекта, редуването на степента на интензивност се определя в голямата си част от сетивните усещания, възникващи в резултат на съпътстващите ги физически явления, то можем в същото време да твърдим, че в този случай типичното физиологично противопоставяне на стенично и астенично оказва много по-голямо въздействие върху психологическия характер на афекта, в сравнение с първичната му психическа интензивност.

12. По-важен е третият критерий при диференциране на афектите, а именно: начинът на протичане. Според него можем да различим: 1) Внезапни афекти, като изненада, учудване, разочарование, уплаха, гняв: всички те достигат много бързо до своята кулминация, след което постепенно намаляват интензивността си и преминават в спокойно душевно състояние; 2) Постепенноескалиращи афекти, като безпокойство, съмнение, скръб, тъга, очакване, в много случаи също радост, гняв, страх: те постепенно достигат

своя връх и също така постепенно намаляват интензивността си. И накрая, модификация на постепенно ескалиращите афекти са: 3) интермитентните афекти, при които няколко възходящи и низходящи фази следват една след друга. Всички дълготрайни афекти се числят към тях. По този начин радост, гняв, тъга, както и безброй други постепенно ескалиращи афектни състояния, се появяват на пристъпи и често демонстрират етап на нарастване и етап на намаляване на интензивността на афектните пристъпи. От друга страна, афектите, които избухват внезапно, рядко протичат интермитентно. Това се случва, само когато афектът е постепенно ескалиращ. Такива афекти с много променлив ход са например радостта и гневът. Понякога те могат да избухнат внезапно, въпреки че гневът обикновено веднага се превръща в ярост; но те могат също да ескалират и да намаляват постепенно като интензивност, т.е. следват обикновено хода на интермитентния тип. Според техните психофизични странични ефекти, всички афекти, които избухват внезапно, са астенични, докато тези, които постепенно увеличават интензивността си, могат да бъдат както стенични, така и астенични.

12а. Според установеното по-горе, начинът на протичане на афекта, колкото и той да е характерен за отделни случаи, е също толкова неубедителен критерий за психологическата класификация на афектите, колкото и интензивността на чувствата. По-скоро такава класификация може да се основава единствено на качеството на емоционалното съдържание, докато интензивността и начинът на протичане на афекта са определящи за различните му подвидове. Начинът, по който тези афектни състояния са свързани отчасти помежду си, отчасти със съпътстващите ги физически явления и чрез последните – с вторични сетивни усещания, детерминира афектите като изключително сложни психични образувания, които именно поради комплексността си извънредно често варират в отделните случаи.

Затова една повече или по-малко изчерпателна класификация би трябвало да разграничи толкова различни афекти, като радост, гняв, страх и безпокойство в техните подформи, отчасти според различните им типове протичане, отчасти според интензивността на чувствата, които ги съставят, и в крайна сметка според формата на придружаващите ги физически явления, които зависят от тези два фактора. Така например, могат да се разграничат слаба, силна и променлива форма на чувството на гняв, внезапна, постепенно нарастваща и променяща се форма, в крайна сметка стенична, астенична и смесена форма на изразяване на гняв. В психологически смисъл обаче по-важно от подобна класификация е да се вземе предвид причинно-следствената връзка между отделните прояви във всеки отделен случай. В това отношение действат два фактора, които трябва да се отчитат при всеки афект: 1) качеството и интензивността на чувствата, които го съставят; 2) скоростта на поредицата от тези чувства. Първият от тези фактори определя общия характер на афекта, вторият определя частично силата му, но също и неговия ход, и двата заедно са причина за

страничните физически ефекти, а чрез сетивните усещания, свързани с тях, предизвикват психологическите интензификации на афекта. Именно поради това съпътстващите физически явления трябва да се описват като психофизични. Разбира се, тук обозначенията психични и психофизични не се намират в абсолютно противоречие, тъй като се отнасят единствено до симптоматиката на афектите. По-скоро под *психични афективни проявления* разбираме само тези явления, които не се проявяват под формата на видими физически симптоми, дори ако такива (например промени в пулса и дишането) могат да бъдат точно измерени; а *психофизични явления* наричаме тези, които веднага се разпознават като двустранни (психични и физични).